

Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi ¹

Inward Processing Regime's Place and Importance in Turkey's Economy

Yusuf İNAMOĞLU

Dr, yinamoglu@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 8 Mayıs 2020

Düzeltilme Geliş 13 Mayıs 2020

Kabul 15 Mayıs 2020

Anahtar Kelimeler:

Dahilde İşleme Rejimi, Dış Ticaret Dengesi, Devlet Yardımı, İhracat, İthalat

© 2020 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

İhracatın artırılması kapsamında Türkiye ekonomisinde 1980'den beri birçok teşvik uygulanmaktadır. İhracatın desteklenmesi, artan küresel rekabet ortamında ihrac pazarlarının genişletilmesi için önem taşımaktadır. Global pazarlardaki ülke ve sektör payının artabilmesi için uluslararası piyasalara açılan ihracatçı firmalara rekabet gücünün kazandırılması gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de 1980'lerden günümüze uygulanan ihracatı arttırmaya yönelik teşvikler ve dahilde işleme rejimi ve bu desteklerin Türkiye ekonomisine etkileri detaylı olarak ele alınmış ve açıklanmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı 1980'den günümüze uygulanan devlet desteklerinin Türkiye dış ticaretine, dış ticaret dengesine ve Türkiye ekonomisine olan etkisini ortaya koymaktır. Bu çerçevede Türkiye ihracatının yaklaşık yarısının Dahilde İşleme Rejimi desteği çerçevesinde gerçekleşmesi sebebiyle DİR ihracat ve ithalat tutarlarının Türkiye ekonomisi büyümesine, ihracatına ve dış ticaret dengesine olan etkisi araştırılmıştır.

Bu çalışma sonucunda DİR ihracat tutarı ile GSYİH değişimi arasında korelasyon bulunarak DIR İhracatının Türkiye ekonomisinin büyümesinde yüksek oranda ve olumlu etki yaptığı ortaya konulmuştur. DİR ihracat tutarının toplam ihracatı ve dış ticaret dengesini de olumlu olarak etkilediği görülmüştür.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 8 May 2020

Received in revised form 13 May 2020

Accepted 15 May 2020

Keywords:

Inward Processing Regime (IPR), Foreign Trade Balance, State Aid, export, import

© 2020 PESA All rights reserved

ABSTRACT

Many incentives have been implemented with the scope of increasing export in Turkey since 1980. In increasing competitive market condition, supporting export totally has significant importance to expand export in global markets. The exporter firms having international economic relationship must be provided sufficient competitive power in order to raise the country and sector share in global markets.

The main purpose of this work is to state and reveal the effect of the export state subventions to Turkish foreign trade and economy. Since almost half of Turkey export has been fulfilled in the inward processing regime, we have analyzed the impact of inward processing regime export value on the growth of Turkey economy, Turkish export, and balance of trade.

The results showed that there is a strong relation between the variables. Additionally, IPR has significant positive effect on the growth of Turkey economy. In this context, it can be said that the export state aids and inward processing regime have a positive effect on the growth of Turkey's economy positively.

¹ Bu çalışma 25 Aralık 2019 tarihinde sunduğum "Devlet Yardımları ve Dahilde İşleme Rejiminin Dış Ticaretteki Yeri ve Önemi" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (İstanbul Gedik Üniversitesi, İstanbul/ Türkiye, 2019).

Giriş

Dünya ekonomik düzeni sürekli değişmekte olup bu düzen içerisinde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler arasında ihracatın artırılması açısından rekabet sürekli artmaktadır. Ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleşmesi için ihracat performansının etkisi ve önemi artık tüm ülkelerce açıkça kabul edilmektedir. Bu sebeple büyük ve küçük tüm ekonomiler ihracata ve uluslararası pazarlamaya odaklanarak dış ticarete avantaj yaratmaya önem vermekte ve sadece kendi yerel pazarları ile yetinmeyip çok yoğun rekabetin yaşandığı uluslararası pazarlar için de stratejiler belirlemektedirler. Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO, 2017) bir çalışmasına göre gelişmiş ülkelerin toplam dünya ticaretinin payı 1980'lerin başlarında yaklaşık yüzde 70'den, 2010 yılı başlarında yüzde 40'tan daha azına düşerken gelişmekte olan ülkelerin payı ise aynı oranda artış göstermiştir.

Son dönemde uluslararası ticarete artan rekabet ve gelişmekte olan ülkelerin ihracat alanındaki gelişimi bazı dengeleri değiştirmiştir. Almanya ve Çin gibi ihracatta çok güçlü ve ekonomilerinin refahını büyük oranda dış ticarete dayandıran ülkeler serbest ticareti daha güçlü savunmaktalar. Bununla birlikte sayışmelerini çok önceleri tamamlayıp bu konuda öncü olan ABD ve İngiltere gibi ülkeler ise daha çok korumacı politikalarından medet umar duruma gelmiştir (Erim, 2018).

Coughlin ve Cartwright (1987), ekonomilerde özellikle de kalkınma çabası içindeki ekonomilerde ihtiyaç duyulan dövizin temini için ihracatın önemini vurgulamaktadır. Kalkınma plan ve stratejileri ile gelişmiş ekonomiler dışındaki tüm ülkelerde ihracatın temel mal ve ürünlerini tarım ürünleri oluşturmakta olup bu grup ürünlerin ihracatının yeterli düzeye çıkamaması, ülke ekonomisinde cari açık ve ödemeler dengesini bozabilmektedir. Döviz girdisinin ekonominin kalkınabilmesi ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için çok önemli olduğu bu noktada ihracatın çeşit ve miktar olarak artırılması çok önemli bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. İhracatın artırılmasına yönelik bu plan ve istek ise amacın gerçekleşmesi için yeterli olamayacağından, ihraç mallarına global ortamda daha fazla rekabet gücünün kazandırılması için dünya fiyatlarından daha yüksek fiyatlamaların önüne geçilebilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki ihracat teşviklerinden en yaygın olan Dahilde İşleme Rejimi (DİR) geniş ölçüde ele alınacaktır. DİR'in ekonomik büyümeye, ihracata ve dış ticaret dengesine olan etkisi detaylı olarak analiz edilecektir. Bu çerçevede 1980 yılı sonrası Türkiye'de değişen ekonomi modeli ile DİR kapsamındaki ihracat ve ithalat değerleri ile dış ticaret dengesi ve Türkiye ekonomisi büyüme verileri SPSS istatistik programı kullanılarak regresyon ve korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Dünya ekonomisinde son yaşanan gelişmeler ve dış ticaret dengesi sağlamak için uluslararası ticarete koruyuculuğun artması ve liberal ekonomiden uzaklaşan ticaret politikalarından içlerinde gelişmekte olan ekonomilerinde olduğu çoğu ülke ekonomisi zarar görmektedir. Tüm ekonomiler daha çok ihracat ve daha az ithalat yaparak ekonomilerinde bir dış ticaret fazlası yaratma hedefindedirler. Türkiye'de birçok ekonomi gibi daha fazla ihracat yapabilmek için özellikle 1980'li yıllardan sonra ihracatçı firma ve sektörlere dünya ekonomilerindeki rekabet ile boy ölçüşebilmeleri için destek olmaktadır.

Dahilde İşleme Rejimi ve diğer mevcut ihracat destekleri bu anlamda son yaşanan gelişmeler sonrası daha çok önem kazanmaktadır. DİR, AB ve DTÖ tarafından kabul edilen ve başka birçok ülkede de benzer şekilde kendine yer bulan bir ihracat teşviği olup yasaklı korumacılık faaliyetleri ve sübvansiyonlarından sayılmamaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin son yaşanan uluslararası ticaretteki gelişmelerden sonra devlet desteklerini en etkili ve verimli şekilde kullanma çabasını arttırması gerekmektedir. Tüm ihracatın yaklaşık %45'ini oluşturan DİR ihracatı artmaya devam etmeli fakat devlet desteklerindeki ihracat katkısı diğer desteklerle de daha çok paylaşılmalıdır. Korumacılığın ve rekabetin arttığı günümüzde gelişmekte olan ülkeler tüm ekonomik destek, politika ve araçlarını en verimli ve etkili bir şekilde kullanmalıdırlar.

1. Dış Ticaret Teorileri ve Dış Ticaret Dengesi Sağlama Politikaları

İngiltere’de başlayıp oradan hızla yayılan Sanayi devrimi sonrasında üretim anlayışı değişmiş ve kas gücüne talep azalırken buhar gücü kitlesel üretimin temelini oluşturmuştur. Ekonomideki en önemli öncelik artık makine ve buhar teknolojisi ile seri bir şekilde üretilen ürünler için yeni pazarlar bulunması olmuştur. Makineler ile seri şekilde bir ülkede üretilen ürün ve malların diğer ülkelerde de serbestçe satılabilmesi yani ülkelerin ithalata izin veriyor olması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2003). Bu anlayış dış ticarete sınır ve engel koyan korumacı Merkantilizm’in Avrupa’da sonunu getirmiş ve serbest dış ticareti savunan liberal ekonomik görüşün hızla yayılmasını sağlamıştır. Adam Smith “Milletlerin Zenginliği” adlı kitabında serbest dış ticaretin tüm taraflar için yararını ortaya koymuştur. Toplam dünya serveti sabit olmadığı gibi dış ticaret ile uzmanlaşma ve iş bölümünün gelişmesi sebebiyle verimlilik ve refah artabilmekte ve ticaret yapan tüm taraflar kazanç sağlayabilmektedirler (Smith, 1776).

İngiliz bir iktisatçı olan David Ricardo 1817’de Politik İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri adlı eserini yayımlamıştır. Bu eserinde Adam Smith’in kuramında ihmal edilen bir varsayım açıklık getirmiştir. Mutlak Üstünlükler Teorisi’nde iki ülkenin farklı 2 ürünündeki mutlak üstünlük sebebiyle dış ticaret yapmanın her iki ülke için faydası ortaya koyulurken bir ülkenin aynı anda iki üründe mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda olması gereken dış ticaret işlemi net olarak açıklanmamıştır. Buna benzer bir durumda bile her ülkenin çıkarına bir dış ticaret işleminin mümkün olduğu Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile ortaya konulmuş ve geliştirilmiştir (Ricardo, 1996), (Husted ve Melvin, 1993).

1.1 Dış Ticarete Denge Politikaları ve Küresel Ticaret Savaşları

Ülkelerin büyümeye ilişkin planlarında ve kalkınma süreçlerinde uluslararası ticaretin ve ihracatın önemine yönelik görüş ve çalışmalar yaygındır. Aslan ve Yörük (2008), dış ticaretin hem kalkınma hem büyüme içindeki önemine kuvvetli bir vurgu yapmışlardır. Çalışmalarında kalkınmanın ancak dış ticaretin gelişmesi ve kullanılabilmesi ile sağlanabileceğini belirtmişlerdir.

Geleneksel uluslararası ticaret teorileri ve özellikle karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre her ülkenin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu ürün ve sektörlerde uzmanlaşmış o ürünleri ihraç etme düşüncesi temel düşüncedir. Bu sebeple var olan altyapısı ile gelişmekte olan ülkeler daha çok tarımsal hammadde, gıda ve maden gibi sektör üretiminde ihracat yapabilmekte ve bu da dış ticaret yolu ile bu ülkelerin kalkınmasını tamamlayıp zenginleşmesini engellemektedir (Seyidoğlu, 2003).

Serin (1981)’e göre, özellikle az gelişmiş ülkeler için ihracatın ve ihracat gelirlerinin önemi büyüktür. Bu ülkeler kendi ekonomileri için gerekli olan yatırım ve sanayi mal ve ürünlerini ancak ihraç ettikleri ürünlerin değeri karşılığında ithal edebilirler. Diğer bir ifade ile ihracat ülke yatırımlarının finansmanındaki en temel kaynak olarak görülmektedir. Bu sebeple ihracat ve ihracat gelirleri hızlı bir şekilde arttırılmalıdır.

1.2 İthal İkamesine Yönelik Sanayileşme Stratejisi

İthalat ikamesi, devletin kontrolü esasına dayanan bir ekonomik sistem olup özetle yurt dışından temin edilecek ürün ve malların ülke ekonomisi sınırlarından teminini temel almaktadır. Bir dönem bazı ülke ekonomilerinde kullanılmışsa da günümüzde serbest piyasa ekonomisi içinde ithalat ikamesine dayanan kalkınma anlayışı pek kalmamıştır. Türkiye 1980’li yıllar öncesinde özellikle petrokimya, inşaat ve demir-çelik sektörlerinde yaygın olarak bu sistemi kullanmıştır fakat ekonomide istenen sonuçlar elde edilememiştir. Ekonominin ithalata olan bağımlılığı daha da artmıştır (Boratav, 2009).

1.3 İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

İhracata dayalı sanayileşme modeli karşılaştırmalı üstünlükler teorisini esas alan ve bu teoriye dayanan bir modeldir. Buna göre serbest ticaret koşullarında, her ülke avantaj sahibi olduğu sektör ve ürünlerde uzmanlaşmış üretim yapacak ve bunu diğer ülkelere satarak ekonomik bir avantaj elde etmeye çalışacaktır. Bunun sağlanması için karşılaştırmalı

üstünlüğe sahip alan ve sektörlerin seçilmesi ve belirlenmesi önem kazanmaktadır. Sonrasında da ekonominin ve özellikle belirlenen sektörlerin uluslararası ekonomi ile entegre olmasının sağlanması gerekmektedir (Kazgan, 1985).

Hem ihracata dayalı sanayi politikası hem de ithal ikamesine dayalı ekonomi politikası ekonomide dış ticaret dengesini sağlayarak ödemeler dengesinin kontrol altına alınmasını, büyümeyi sanayileşme ile arttırarak ekonomide yüksek bir istihdam düzeyi teminini hedeflerler. Stratejilerdeki temel fark uluslararası ticaret politikasının uygulanması üzerinedir. İthal ikamesine dayanan stratejide ana hedef ithalata sınırlama getirmek iken ihracata dayanan modelde ana hedef isminden de anlaşılacağı gibi ihracatı teşvik ederek artışını sağlamak ve ekonominin ihtiyacı olan döviz bu yolla elde etmektir (Egeli, 2001).

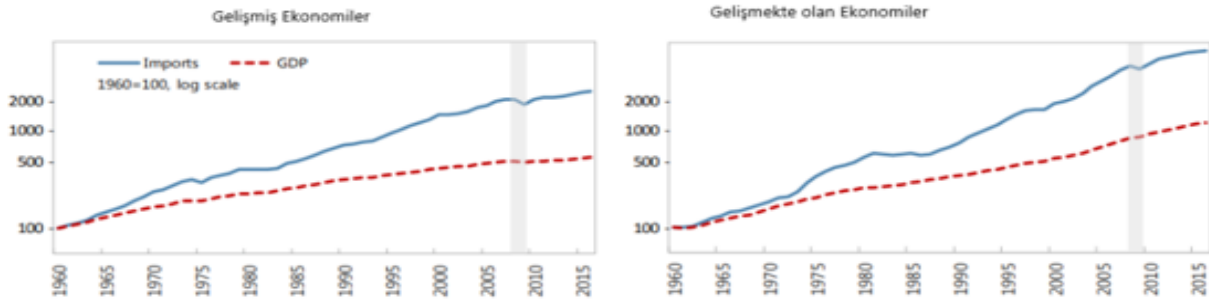
Türkiye ekonomisi 1980 yılı sonrası dönemde küresel ekonomiye tam entegrasyon sağlamak amacıyla radikal bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirmiş üretim ve dış ticaret hacminde hızlı artışlar söz konusu olmuştur. Dışa açıklık oranı (ekonomideki dış ticaret hacminin ülke gayri safi milli hasıla'ya oranını ifade eder) özellikle ihracata dayalı kalkınma politikası uygulayan ekonomilerde olduğu gibi artmaya başlamıştır. Bu oran Türkiye'de 1990'da %20 iken 2014 yılında %50 seviyesine çıkmıştır (Dar ve Amirkhalkhali, 2003).

1.4 Dış Ticaret Denge Politikaları ve Yeni Korumacılık Anlayışı

Liberal dış ticaret anlayışının temelinde tüm dünyayı hedef pazar olarak gören dünya geneli için üretim mantığı yatmaktadır. Bu çerçevede ülkeler ihracatlarını arttırabilmek maksadıyla liberal dış ticaret politikası kapsamında ihracatın artışını ve gelişmesini destekleyen ekonomi politikalarına yaklaşmışlardır. İhracat temelli ekonomi ve kalkınma politikaları karşılaştırmalı üstünlükler savı ve buna bağlı verim artışı oluşan üretim ve arz fazlası ihracat kanalı ile birikime dönüşebilecekti (Edward, 1993).

Dünya ticaret hacmi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında daha önce görülmemiş bir tarihsel hızda genişledi. 1960'dan 2007'deki küresel finansal krizin arifesinde, mal ve hizmetlerde küresel ticaret yıllık ortalama yüzde 6 civarında reel bir büyüme gösterdi. Bu da aynı dönemdeki reel GSYİH büyümesinin yaklaşık iki katına eşittir. Ticaret maliyetlerindeki düşüşler, 1990'ların başından bu yana güçlü bir üretkenlik ve imalat ihracatı üreticisi haline gelen küresel değer zincirlerinin genişlemesini kolaylaştırmıştır. Gelişmekte olan ekonomilerle birlikte gelişmiş ekonomilerde daha fazla ticaret açıklığına yaşam standartlarını arttırması ve ekonomik büyümenin temel motoru işlevi görmesi sebebiyle destek olmuşlar ya da göz yummuşlardır (WTO, 2017).

Şekil 1: Dış Ticaret ve Reel GSYİH ilişkisi (1960-2016)

Kaynak: IMF ve WTO

Dış ticaret ve dünya dış ticaret payından daha yüksek pay alma düşüncesi gelişme seviyesinden bağımsız olarak tüm ülkeler için önemlidir. Pugel (2016:311) de çalışmasında dünyadaki ihracatın yaklaşık %46'sını sanayileşmesini tamamlamış gelişmiş ülkeler tarafından sağlandığını vurgulamıştır. Şekil 2.1 dış ticaretin gelişimi ve yaygınlaşması ile hem

gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki GSYİH artışını göstermesi bakımından önemlidir.

1.5 Küresel Ticaret Savaşları ve Yeni Korumacılık Anlayışı

Kalaycıoğlu (2017), ticaret savaşlarını en dar anlamı ile iki ve daha fazla sayıdaki ülkenin birbirlerine karşı uyguladıkları ticari tarifeler, dış ticaret yasakları ve ekonomik yaptırımlar nedeni ile ortaya çıkan çatışmalar ve anlaşmazlıklar olarak ifade etmektedir. Ticaret savaşına ilişkin çalışmalarda bu durumun tüm ülkeler için ama bilhassa da gelişmekte olan ülkeler için ciddi kayıplar yaratabileceği vurgulanmıştır (Bouet ve Laborde, 2017), (Conybeare, 1987).

Dünya Ticaret Örgütü tarafından yapılan bir çalışmada (WTO OMC, 2016), korumacılığın son zamanlarda özellikle de global kriz dönemlerinde birçok ülkede arttığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler korumacılıkta en çok tarife artışına başvururken gelişmiş ülkeler ise ekonomilerini ve yerli sanayilerini daha çok koruyabilmek için en çok teşvik ve ihracatçı firmalara finansal destek programlarına yer veriyorlar (UTİKAD, 2013).

2. İhracatı Teşvik Tedbirleri ve Dahilde İşleme Rejimi İle Dış Ticarete Denge Politikaları

Dış ticaretin ekonomik büyümeyi olan olumlu etkisi klasik ve neo-klasik dönemde birçok iktisatçı tarafından tartışma konusu olmuştur. İhracata dayalı büyüme argümanlarında Doğu Asya ülkelerinin başarı göstermesi en temel örnek olarak öne çıkmış ve ihracat sanayileşme stratejileri uygulamalarında özellikle az gelişmiş ülkeler açısından temel uygulama örneğini oluşturmuştur (Alkhateeb vd., 2016).

2.1 İhracatı Teşvik Tedbirleri Ve Örnek Uygulamaları

İhracatın bir devlet desteği ile teşvik edilmesi bugün hem gelişmiş hem gelişmekte olan birçok devlet tarafından uygulanmaktadır. Modern anlamda ihracatın dış ticaret firmaları aracılığı ile devlet tarafından desteklenmesi gelişmiş kapitalist devletlerde de uzunca bir geçmişe sahip olup ilk kez 17.yüzyıl sömürge hareketleri sonrasında İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ihracatın devlet tarafından desteklenmesi az gelişmiş ve gelişmiş ekonomilerde daha yeni bir olgu olup daha çok bir büyüme modeli olarak 1960'lar sonrasında ortaya çıkmıştır (Dış Ticaret Derneği, 1985).

Zaman içerisinde globalleşmenin artması ve serbest ticaret anlaşmalarının yaygınlaşması ile teşvik sistemi sürekli olarak değişiklikler göstermiştir. Teşviklerin dünya üzerinde Almanya, İrlanda ve Güney Kore gibi ülkelerde başarılı uygulamaları onların önemini arttırmış ve devlet destekleri dış ticaret politikalarının en temel araçlarından olmuştur (Hazine Müsteşarlığı, 2003). Bunların dışında genel anlamda teşvikler ihracat ile birlikte ekonomik büyüme ve istihdamı arttıran, yaşam kalitesini yükselten, bölgesel kalkınmayı destekleyen araçlardan biri olarak da önemli hale gelmiştir (Eser, 2011a ve 2011b).

2.2 1980 Sonrası Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri ve Uygulamaları

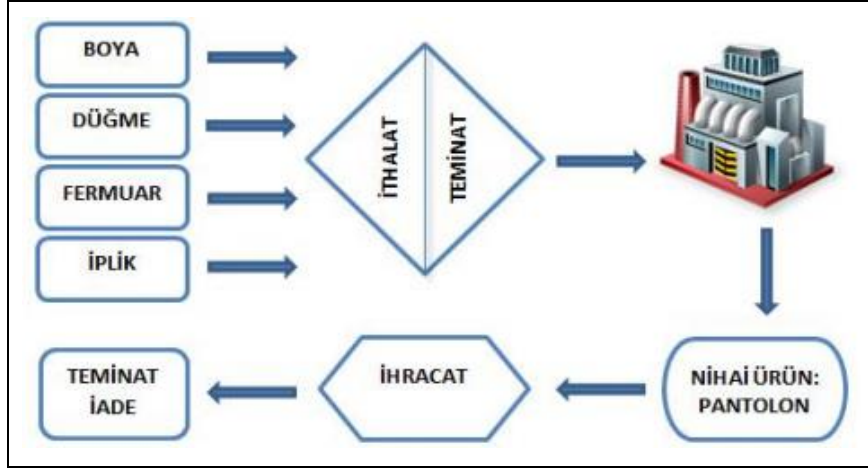
Türkiye ekonomisinin karşı karşıya kaldığı krizden çıkmak için 24 Ocak bir milat olmuş olup kabul edilen yeni ekonomi politikası ve stratejisi ile dış ticaret desteklenmiş, yabancı sermaye çekmek için kanun ve politikalar uygulanmış ekonomi daha serbest bir duruma getirilmiş, rekabetçi özellikler getirilmek istenen sektörler ayrıca desteklenmiş ve öne çıkarılmıştır (Duran, 1998). Makroekonomik olarak piyasa serbestliğini temel ilke edinmiş olan yeni ihracata dayalı kalkınma stratejisine göre ihracata dönük sanayiler teşvik edilmiş, ekonominin dışa açılımı desteklenmiş olup teşvik politikaları da bu çerçevede dönüşüme uğramıştır. 1980 kararları ile üretimde boş kapasitelerin ortaya çıkartılması bunların dikkate alınarak da ihracatın arttırılmasına yönelik teşvik araçlarına öncelik ve ağırlık verilmiştir (İncekara, 1995).

2.3 Türkiye'de Dahilde İşleme Rejiminin Gelişim Aşamaları

DİR, uluslararası piyasa fiyatlarından hammadde temini ile rekabetçi fiyatlamayı ve bu suretle de elde edilen maliyet avantajı ile global piyasalarda daha fazla rekabetle, ihrac pazarlarını daha çok büyütebilmeyi ve ihraç edilebilen ürünlerinin sayısını çoğaltmayı

amaçlar. 24 Ocak Kararları sonrasında uygulanan kalkınma modeli kapsamında 1995 yılı sonuna kadar uygulanmış olan İhracatı Teşvik Mevzuatının da devamı niteliğindedir. Ekonomik konjoktörün mevzuatda güncellemeyi gerektirmesi çerçevesinde Gümrük Birliği'nin getirmiş olduğu şart ve yükümlülüklerle güncellenerek topluluğa uygun gümrük koduna uyumlu hale gelebilmesi için revize edilmiş bir ihracatı teşvik rejimidir (Çukur, 2004). Şekil 3.1 DİR'in örnek işleyişini göstermektedir.

Şekil 2: Dahilde İşleme Rejimi Örnek İşleyişi

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2017)

4458 sayılı Gümrük Kanunu ve son mevzuat güncellemeleri çerçevesinde DİR'in sağladığı avantajları özetle şu sıralama ile de özetleyebiliriz:

- Malın ithalatında KDV ve Gümrük vergisi muafiyeti,
- Diğer vergi ve fonlardan muafiyet ve vergi teminat indirimleri,
- ÖTV ve Anti-Damping vergi istisna ve muafiyetleri
- Ticaret politikası önlemlerine tabi olmama,
- Vergi, resim ve harç istisnası,
- KKDF istisnası,
- İhracatçı firmaları kaliteli hammadde ile yüksek kaliteli ürün üretmeye yönlendirmesi,
- Yurt içinden temin edilemeyen kaliteli hammaddenin uluslararası pazarda bulunabilme imkânı,
- Yurt İçi Alımlarda KDV ve Tecil-Terkin uygulaması,
- Yurt İçi Satış ve Teslimlere izin verilmesi,
- Ucuz ve rekabetçi hammadde kaynağının temin edilmesi

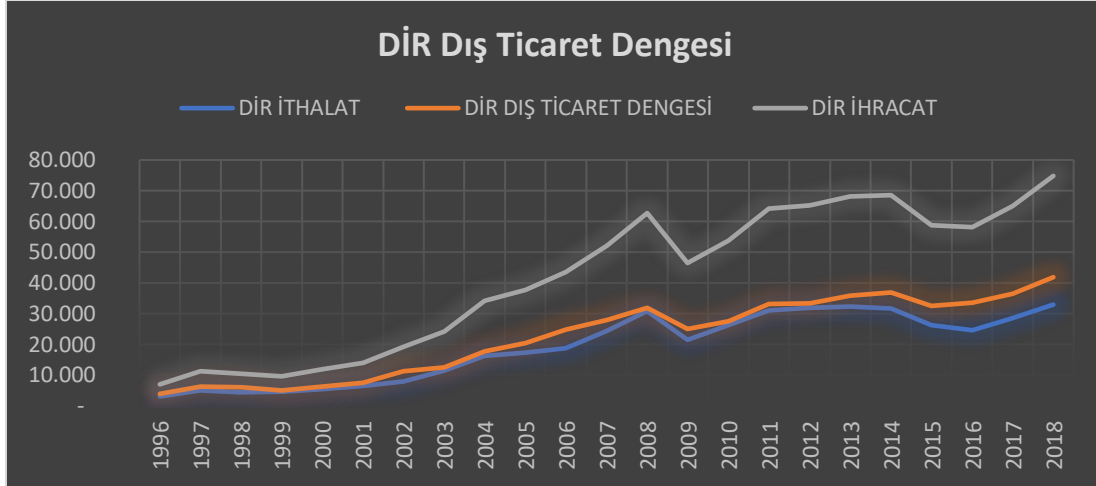
Tablo 1: DİR Kapsamındaki İhracat ve İthalat Değerlerinin Karşılaştırılması

Yıl	DİR ihracat (milyon USD)	DİR ithalat (milyon USD)	DİR İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1996	6.996	3.074	228
1997	11.357	5.125	222
1998	10.545	4.423	238
1999	9.686	4.707	206
2000	11.809	5.462	216
2001	13.985	6.554	213
2002	19.296	8.019	241
2003	24.113	11.555	209
2004	34.115	16.356	209
2005	37.775	17.259	219
2006	43.557	18.799	232
2007	52.163	24.305	215
2008	62.796	30.794	204
2009	46.397	21.471	216
2010	53.720	26.267	205
2011	64.196	31.145	206
2012	65.267	31.892	205
2013	68.148	32.227	211
2014	68.555	31.624	217
2015	58.812	26.256	224
2016	58.168	24.652	236
2017	65.004	28.548	228
2018	74.822	32.954	227
Toplam	961,282	443,468	517,814
Ortalama	41,795	19,281	

Kaynak: TUIK (2019)

Çizelge 3.1'de detayları paylaşılan 1996-2018 verilerini incelediğimizde DİR çerçevesinde yapılan tüm ihracat değeri olan yaklaşık 961 milyar dolardan aynı dönemdeki toplam DİR ithalat değeri olan yaklaşık 443 milyar doları çıkardığımızda 23 senede DİR kapsamında yaratılan net ihracat değerinin 517 milyar USD olduğunu görmekteyiz. DİR kapsamında Türkiye'de yapılan ihracatın toplam Türkiye ekonomisi ihracatı içindeki payının bu denli yüksek oluşu ihracatçı firmalara vergi muafiyetleri ile sağlanan avantajlarla ilgilidir. Sadece KDV muafiyetinin sağladığı genel vergi avantajını ve DİR'in diğer kolaylıklarını düşündüğümüzde ihracatçı firmalar için DİR'in önemi tekrar öne çıkmaktadır.

Şekil 3.2 verileri ve görseli yakından incelendiğinde 1996-2018 verilerindeki değişimlerde DİR kapsamındaki ihracatın yine DİR kapsamındaki ithalat karşısındaki değişimini görebilmekteyiz. Grafikte DİR'in Türkiye ekonomisine olan net katma değeri ve yıllar içindeki değişim grafiği artan bir trend ile devam etmektedir.

Şekil 3: DİR'in Türkiye ekonomisine net katkısı (2003-2018)

Kaynak: TÜİK (2019), Ticaret Bakanlığı (2017) ve Gaib (2017)

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak ciddi biçimde ara ve yatırım malı ihtiyacı içinde bulunmaktadır ve bu ihtiyacı için ciddi anlamda ithalat yapmaktadır. Bu ihtiyacın önemli ölçüde dış ticaret açığına sebep olduğu iddiaları çoğunlukla DİR Kapsamında eşleştirilmektedir. DİR bu çerçevede ihracatın artışına etki ederken ithalatın artışında da etken olabilmektedir (Cebeci ve Yılmaz, 2013).

Türkiye’de dış ticaret verileri ve DİR kapsamındaki değerler yakından incelendiğinde Türkiye ihracatın yarıya yakınının (%45 civarı) DİR teşviği çerçevesinde tamamlanmaktadır. DİR çerçevesinde tamamlanan ithalatın toplam ülke ithalatı içindeki payı ise grafik’den görüldüğü üzere, yaklaşık %10-15 seviyelerindedir. DİR kapsamında gerçekleşen ihracat oranının bu kadar yüksek düzeyde olması elbetteki bir teşvik unsuru olarak dahilde işleme rejiminin ihracatçı firmalara sunduğu kolaylık ve maliyet avantajları ile ilgilidir. Vergi muafiyetleri bu açıdan en öncelikli avantaj olup sadece KDV açısından ithalat ve maliyet süreçlerini incelediğimizde firmalar DİR kapsamında üretim ve ihracat yaptıklarında sadece KDV ile %18’e (genel KDV oranı %18 olarak hesap edilmiştir) varan ilave maliyet artışından muaf olabilmekteler. Gümrük vergisi ve çıkabilecek diğer vergilerde sağlanan muafiyet ile DİR’in ihracatçı firmalar için önemi ve cazibesi anlaşılabilir.

Yukarıdaki çizelge 3.1’de DİR’in ihracata olan büyük etkisini ve ihracat içindeki yerini inceleyebiliriz. 23 yıllık (1996-2018) verileri yakından incelediğimizde DİR kapsamında gerçekleşen ihracatın toplam ihracata oranı yaklaşık %45’tir. Bu oranın son 7 yıl (2012-2018) ortalama değerlerine göre bir miktar gerileyerek %43 olmuştur. Tüm bu veriler çerçevesinde DİR’in hem tüm Türkiye ihracatı hem de ihracat teşvikleri içindeki önemi ortaya çıkmaktadır.

3.Ampirik Bir Analiz

3.1 Literatür

DİR kapsamındaki ticaret ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğunu ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur (Bustillo ve Rodriguez 2011), (Egger ve Egger, 2005), (Ohashi, 2004), (Li vd., 2010), (Bidlingmaier (2007), (Jung ve Marshall, 1985) ve (Awokuse (2007).

Bununla birlikte çalışmalarında DİR’in ithalatı özendirerek ihracatın ithalata olan bağımlılığını teyit ettiğini ve ekonomide cari açığı arttırıcı etkisi olduğunu ve Türkiye’de DİR uygulamasının belli ölçüde firmalarca istismar edildiğini ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur (Eryüzlü (2013), Kocaefe Cebeci ve Yılmaz (2013), Saygılı vd. (2010) ve Takım ve Ersungur (2010),

3.2. Metodoloji

3.2.1 Araştırmanın Amacı

1980 Yılında 24 Ocak Kararları ile Türkiye, ekonomisinde yaşadığı darboğazı aşabilmek için ithal ikameci uygulamaları bırakarak ihracatı amaç ve araç edinen yeni bir sanayi politikasına geçmiş ve ekonomisini dünya ekonomisine entegre etmek için ekonomide serbestleşmeye gitmiş ve ihracatı arttırmak için destek politikaları uygulamaya koymuştur.

Ekonomi politikasının tamamıyla değişimi ve ihracatçı firmalara devlet desteklerinin hızlıca yaygınlaşması ekonomide bazı değişim ve dönüşümleri ortaya çıkartmıştır. Bu çalışmada 1980 yılı sonrası Türkiye ihracat ve ithalat değerleri ve bu değerlerinin değişiminin Türkiye dış ticaretindeki ve ekonomisindeki etkileri analiz edilecek ve Dahilde İşleme Rejimi devlet desteğini üzerinden devlet desteklerinin ihracat, ithalat ve Türkiye büyümesine olan etkileri araştırılmıştır.

Türkiye ihracatının yaklaşık yarısı Dahilde İşleme Rejimi kapsamında yapılmaktadır. 1996 yılından sonra uygulanmaya başlayan dahilde işleme rejimi ihracat yapılacak bir üründe kullanılması gereken ürünlerin ithalat esnasındaki vergilerini sıfıra indiren ve süreçsel kolaylıklarda sağlayan bir çeşit devlet desteğidir. Bir yandan sağlamış olduğu maliyet avantajı ve süreçsel kolaylıklar ihracatçıları daha çok ihracat için motive etmiş ve ihracatı arttırıcı etkisi analizlere konu edilmiştir. Diğer yandan ithalatı kolaylaştıran etkisi yerel işletmeleri ve cari açığa olumsuz etkisi de diğer bazı araştırmalara konu edilmiş ve destek bu çerçevede eleştiri almıştır. Bu çerçevede çalışmamızda DİR kapsamındaki ihracat ve ithalatın doğrudan Türkiye büyümesi ve özellikle dış ticaret dengesi üzerinden Türkiye dış ticaretine olan etkisini ortaya çıkarmak çalışmamızın temel amaçlarından biridir.

3.2.2 Araştırmanın Önemi

Türkiye ekonomisi 1980 yılı öncesinde uyguladığı ithal ikameci büyüme modeli ile istediği neticeye ulaşamamıştır. Hem iç hem de dış ekonomik ve siyasi sebeplerin de etkisi ile ithalat kontrol altında tutulamamış ihracat için de uygun bir altyapı olmadığı için 1980 öncesi ciddi bir döviz darboğazına girmiştir.

İhracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde ekonominin dışa açılması ve serbestleşmesi ve devletin ihracatı ve ihracatçıları desteklemesi ile ihracat artmaya ve ekonomi büyümeye başlamıştır. 1980'lerin başında Türkiye ihracatı Dünya ihracatının yaklaşık %0,45 oranında pay alırken geçen süre içinde bu oran %1'lere yaklaşmıştır.

Tüm ülkeler ihracatlarını arttırmak ve dünya ihracat pazarındaki paylarını arttırabilmek için yoğun bir efor içindeler. Dünya'nın en büyük ekonomilerinin son yıllardaki korumacı ticaret politika uygulamaları ve uluslararası ticarete yoğun müdahaleleri ihracat pazarındaki var olan yoğun rekabeti daha üst seviyeye çıkarmış ve Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkenin ihracattaki rekabetçi özelliğini etkilemeye başlamıştır. Türkiye bu çerçevede mevcut rekabetçi gücünü korumak ve daha üst seviyeye çıkarabilmek için ihracata yönelik tüm desteklerini daha etkin ve verimli kılacak önlemler almalıdır.

Dahilde İşleme Rejimi Türkiye'nin ihracatının yaklaşık yarısını oluşturmakta ve birçok ihracatçı firmaya uluslararası arenada rekabetçi bir nitelik kazandırmaktadır. DİR; DTÖ, AB ve benzeri uluslararası birlik ve kuruluşlarca uygulanabilir bir ihracat desteği olarak kabul edilmiştir. Bu özelliği ve Türkiye'de geniş çerçevede uygulanması sebebiyle dünyada artan ihracat rekabetinde Türkiye'nin en fazla fayda sağlaması beklenen desteklerin başında yer almaktadır. Bu sebeple de şu ana kadarki etkisinin her boyutuyla ele alınması ve faydasının maksimuma çıkartılabilmesi için gerekli güncellemelerin yapılması önemlidir.

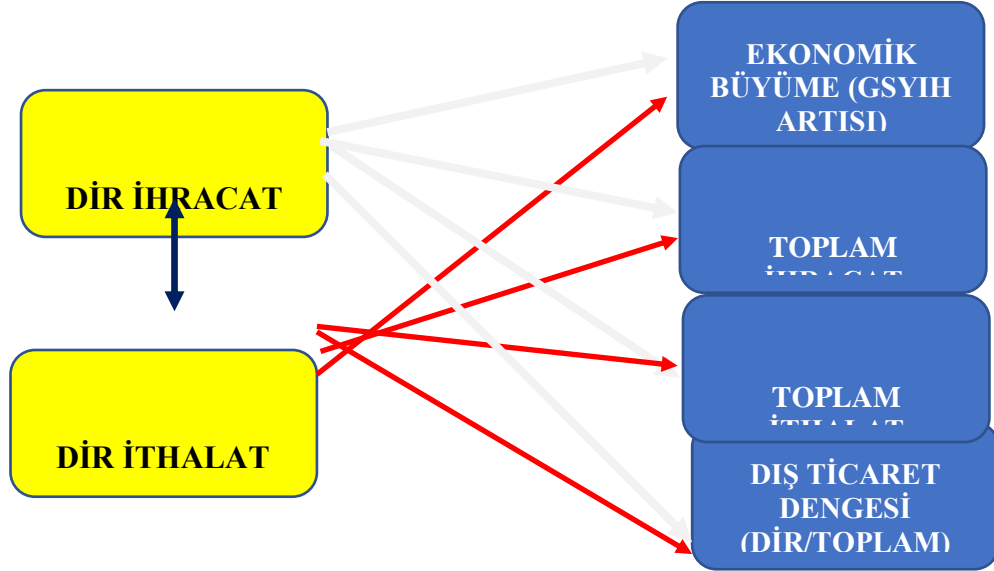
Bu ve benzeri çalışmalar tüm bu ihracat desteklerinin Türkiye dış ticaretine ve ekonomisine yönelik etkilerini ortaya koymakta ve desteklerin daha etkin olabilmesi için çözüm önerileri sunmaktadır.

3.3. Yöntem

3.3.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma amacı doğrultusunda çalışmamızın temel ve detaylarını gösteren model Şekil 4.1'de yer almaktadır.

Şekil 4: Araştırma Modeli

3.3.2. Verilerin Toplanması ve Çözülmesi

Araştırma verilerinin elde edilmesinde TÜİK, Ticaret Bakanlığı verileri ve lirketatürdeki diğer çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu kapsamda özellikle TÜİK Bilgi Dağıtım ve İletişim Daire Başkanlığı bölümü ile irtibata geçilmiş ve gerekli izinler alındıktan sonra araştırma için gerekli olan veriler bizzat ilgili birimden mail yoluyla alınmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan veriler aşağıdaki Çizelgede yer almaktadır.

Tablo 2: 1997-2018 Yılları Arası DİR Dış Ticaret Verileri (milyon usd)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DİŞ TİC. DENG.	DİR İHR.	DİR İTH. TUTARI	DİR DİŞ TİC. DENG.	GSYH
1996	23.224	43.626	-20.402	69.96	3.074	3.922	181.077
1997	26.261	48.558	-22.297	11.357	5.125	6.232	188.735
1998	26.973	45.921	-18.948	10.545	4.423	6.122	270.947
1999	26.587	40.671	-14.084	9.686	4.707	4.979	247.544
2000	27.774	54.502	-26.728	11.809	5.462	6.347	265.384
2001	31.334	41.399	-10.065	13.985	6.554	7.431	196.736
2002	36.059	51.553	-15.494	19.296	8.019	11.277	230.494
2003	47.252	69.339	-22.087	24.113	11.555	12.558	304.901
2004	63.167	97.539	-34.372	34.115	16.356	17.759	390.387
2005	73.476	116.774	-43.298	37.775	17.259	20.516	481.497
2006	85.534	139.576	-54.042	43.557	18.799	24.758	526.429
2007	107.271	170.062	-62.791	52.163	24.305	27.858	648.754
2008	132.027	201.963	-69.936	62.796	30.794	32.002	742.094
2009	102.142	140.928	-38.786	46.397	21.471	24.926	616.703
2010	113.883	185.544	-71.661	53.720	26.267	27.453	731.608

2011	134.906	240.841	-105.935	64.196	31.145	33.051	773.980
2012	152.461	236.545	-84.084	65.267	31.892	33.375	786.283
2013	151.802	251.661	-99.859	68.148	32.227	35.921	823.044
2014	157.610	242.177	-84.567	68.555	31.624	36.931	799.370
2015	143.838	207.234	-63.396	58.812	26.256	32.556	861.879
2016	142.529	198.618	-56.089	58.168	24.652	33.516	862.744
2017	156.992	233.799	-76.807	65.004	28.548	36.456	851.490
2018	167.920	223.047	-55.127	74.822	32.954	41.868	784.087

Kaynak: TÜİK (2019), TÜİK (2018)

3.3.3. Verilerin Çözümlemesi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 21.0 ile Microsoft Excel programı kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Devamında değişkenler arasındaki ilişki ve etkileşimleri test edebilmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

3.4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, tanımlayıcı bulgular ile hipotez testlerini belirlemeye yönelik bulgulara yer verilecektir.

3.4.1. Tanımlayıcı Bulgular

DİR ithalat, DİR ihracat, DİR dış ticaret dengesi ve Türkiye'nin ekonomik büyümesine ait veriler için hesaplanan tanımlayıcı bulgular Çizelge 4.2'de yer almaktadır.

Çizelge 4.2 incelendiğinde 1997-2018 yılları arası; DİR ihracat ortalamasının 41.794,87 milyar usd, DİR ithalat ortalamasının 19.281,2 milyar usd, Türkiye'nin ekonomik büyüme ortalamasının 546.355,09 milyar usd, toplam ihracatın ortalamasının 92.653,13 milyar usd, toplam ithalatın ortalamasının 142690,30 milyar usd, dış ticaret dengesi ortalamasının -50.037,17 milyar usd ve son olarak DİR dış ticaret dengesi ortalamasının ise 22.513,65 milyar usd olduğu görülmektedir.

Tablo 3 : DİR İthalat, DİR İhracat ve DİR Dış Ticaret Dengesine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
DİR İhracat	41794,8696	23429,76697	-0,264	-1,570
DİR İthalat	19281,2174	10933,72426	-0,248	-1,584
Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi	546355,0870	261284,7375	-0,205	-1,745
Toplam İhracat	92653,1304	53396,19868	-0,070	-1,704
Toplam İthalat	142690,3043	80130,19498	-0,066	-1,715
Dış Ticaret Dengesi	-50037,1739	28918,38658	-0,313	-1,017
DİR Dış Ticaret Dengesi	22513,6522	12593,396446	-0,234	-1,516

Normallığın kontrolünde birtakım ölçütler bulunmaktadır. Bu çalışmada normallığın kontrolü için çarpıklık ve basıklık katsayılarından yararlanılmıştır. Morgan ve diğ. (2004), 1,96 ve -1,96 arasındaki katsayıları (basıklık ve çarpıklık katsayısı olarak) dağılımın normal katsayı aralığı olarak ifade etmişlerdir (Can, 2014). Çizelge 4.2'deki araştırma verilerine ait çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde, tüm değişkenlerin normallik varsayımını karşıladığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre hipotez testleri için parametrik analizler kullanılacaktır.

3.4.2. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Bu kapsamda; DİR ithalat, DİR ihracat ve DİR dış ticaret dengesi arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla “Pearson Korelasyon Analizi” ve “Basit Doğrusal Regresyon Analizi” yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 4.3 ve Çizelge 4.4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Değişkenler Arası Korelasyonlar

Değişkenler	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	DİR İhracat	DİR İthalat	DİR Dış Ticaret Dengesi
İthalat	,986**					
Dış Ticaret Dengesi	-,885**	-,951**				
DİR İhracat	,989**	,983**	-,899**			
DİR İthalat	,978**	,983**	-,917**	,995**		
DİR Dış Ticaret Dengesi	,990**	,976**	-,876**	,996**	,983**	
GSYH	,982**	,977**	-,893**	,971**	,961**	,971**

**p<0,01

Tablo 4 incelendiğinde;

Tablo 5: Basit Doğrusal Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	F	Sig.	R ²	Standardize Edilmemiş B Kat Sayısı	Beta	t	p
DİR İhracat	Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi	341,950	0,000	0,942	10,824	0,971	18,492	0,000**
DİR İhracat	Toplam İhracat	930,410	0,000	0,978	2,254	0,989	30,503	0,000**
DİR İhracat	Toplam İthalat	615,312	0,000	0,967	3,363	0,983	24,805	0,000**
DİR İhracat	Dış Ticaret Dengesi	88,334	0,000	0,808	-1,109	-0,899	-9,399	0,000**
DİR İthalat	Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi	254,512	0,000	0,924	22,968	0,961	15,953	0,000**
DİR İthalat	Toplam İhracat	470,238	0,000	0,957	4,778	0,978	21,685	0,000**
DİR İthalat	Toplam İthalat	598,899	0,000	0,966	7,2041	0,983	24,472	0,000**
DİR İthalat	Dış Ticaret Dengesi	111,018	0,000	0,841	-2,425	-0,917	-10,537	0,000**
DİR İthalat	DİR İhracat	2186,742	0,000	0,990	2,133	0,995	46,763	0,000**
DİR İthalat	DİR Dış Ticaret Dengesi	616,820	0,000	0,967	1,133	0,983	24,836	0,000**
DİR İhracat	DİR Dış Ticaret Dengesi	2907,855	0,000	0,993	0,536	0,996	53,922	0,000**

DİR dış ticaret dengesinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinde dış ticaret dengesinin aracılık rolüne sahip olup olmadığını ortaya koymak için yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo6: Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	F	Sig.	R ²	Standardize Edilmemiş B Kat Sayısı	Beta	t	p
DİR Dış	Türkiye'nin	194,139	0,000	0,951	16,907	0,815	7,938	0,000**

Ticaret Dengesi	Ekonomik Büyümesi				
Dış Ticaret Dengesi		-1,614	-0,179	-1,740	0,097

DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH üzerindeki etkisinin toplam ihracata bağlı olup olmadığını ortaya koymak için yapılan aşamalı regresyon analizi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Aşamalı Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	F	Sig.	R ²	Standardi ze Edilmemiş B Kat Sayısı	Beta	t	p
DİR İthalat	GSYİH	254,51	0,000	0,924	22,968	0,961	15,953	0,000**
DİR İthalat	GSYİH	170,64	0,000	0,945	-12,256	0,513	-0,951	0,353
DİR İhracat					16,516	1,481	2,746	0,012*
DİR İthalat					2,899	0,121	0,252	0,804
DİR İhracat	GSYİH	173,21	0,000	0,965	-2,000	0,179	-0,267	0,792
İhracat					5,093	1,041	3,289	0,004**

DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH üzerindeki etkisinin toplam ihracata bağlı olup olmadığını ortaya koymak için yapılan aşamalı regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın GSYİH üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. DİR ihracatın da devreye girmesiyle birlikte DİR ithalatın etkisi ortadan kalkmıştır. Doğal olarak ithalat, ihracat nedeniyle yapılmıştır. Daha sonra genel ihracatın devreye girmesiyle birlikte DİR ihracatın etkisi ortadan kalkmıştır. DİR ihracat aslında genel ihracatın bir lokomotifidir.

Tablo 8: Araştırma Hipotezlerimize Ait Sonuçların Özeti

HİPOTEZLER	SONUÇ
H _{1a} : DİR ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesi (GSYİH artışı) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1b} : DİR ihracatın toplam ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1c} : DİR ihracatın toplam ithalat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1d} : DİR ihracatın dış ticaret dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1e} : DİR ithalatın Türkiye'nin ekonomik büyümesi (GSYİH artışı) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1f} : DİR ithalatın toplam ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1g} : DİR ithalatın toplam ithalat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1h} : DİR ithalatın dış ticaret dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1i} : DİR ithalatın DİR ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1j} : DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesi üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H _{1k} : DİR dış ticaret dengesinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinde dış ticaret dengesi aracılık rolüne sahiptir.	Ret
H _{1l} : DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH'yi etkilemesi toplam ihracata bağlıdır.	Kabul

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ihracatı arttırmaya yönelik devlet destekleri ve Türkiye ekonomisine etkisi genel olarak; Türkiye ihracatının yaklaşık yarısını oluşturan DİR özelinde analiz edilmiştir.

1996-2018 yılları arasında DİR kapsamında yaklaşık 400 milyar usd'den fazla ithalat gerçekleşirken aynı dönemde DİR kapsamında yaklaşık 870 milyar usd ihracat gerçekleştirilmiş olup bu kapsamda DİR kapsamında gerçekleştirilen ithalatın bu kapsamdaki ihracata oranı olan döviz kullanım oranı yaklaşık %47 olarak gerçekleşmiştir. Bu 22 yıllık dönemde ortaya koyulan yaklaşık 500 milyar usdlik DİR katma değeri Türkiye'nin

ödemeler dengesi ve cari dengesine pozitif etki yapmış ve ithalatın finansmanında önemli katkılar sağlamıştır.

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda; DİR ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Bu sonuç, DİR ihracatının Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. DİR imalatçı ihracat firmalarının uluslararası pazarda daha rekabetçi kalmalarını sağlayarak gerekli ithalat süreçleri sonrasında Türkiye'de imalat sanayilerinin katma değer yaratarak faaliyet göstermesini ve dış pazarlara açılmasını sağlamakta ve bu sayede ek istihdam yaratmaktadır. Bu analiz çerçevesinde ekonomik büyümedeki artışı yüksek ve sürdürülebilir kılmak için devlet destekli ihracat tutarları ve bilhassa DİR'in hem miktar hem de oransal olarak daha da artması için çalışmalar yapılması ekonominin bütününde büyümeye olan olumlu etkisi sebebiyle pozitif bir etki ortaya çıkarabilecektir.

DİR ithalatın DİR ihracatı nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın DİR ihracatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR için en önemli ön koşul ihracat yapma şartıdır. DİR kapsamında sektörel döviz kullanım oranı şartı yer almaktadır. Bu sebeple rejim kapsamında ithalatı tamamlanan ürünler katma değer süreçlerinde kullanıldıktan sonra karlı bir şekilde satılmak zorundadır. Rejim uygulamasının bu işleyişi ve zorunlulukları sebebiyle DİR ihracatı ithalatının hep üzerinde olmalı ve DİR kapsamındaki dış ticaret DİR dış ticaret dengesi lehine bir artı katma değer yaratmalıdır.

DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR ithalatı rejimin şartları sebebiyle daha çok DİR ihracatı yaratmakta, bu da sisteme dış ticaret fazlası olarak değer katmaktadır. DİR'in ihracat ön şartlı bir devlet desteği olması ve sektörel olarak belli bir azami oranda ithalat sınırının olması ihracat desteğini katma değerli bir ihracat satışına yönlendirmektedir. Bu çerçevede DİR ithalat değeri arttıkça DİR ihracat değeri de artış göstermektedir.

DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DKO uygulaması ve DİR sürecindeki katma değer yaratma koşulu ile DİR dış ticaret dengesi hep artı bir değerde kalmaktadır.

DİR ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatını nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ihracatın Türkiye'de toplam ihracatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Türkiye'de ihracatın önemli bir kısmı DİR süreçleri çerçevesinde gerçekleştiği için DİR ihracat ile Türkiye ihracatı arasında 0,989 oranında çok yüksek ve pozitif bir korelasyon tespit edilmiştir. Türkiye'de ihracat DİR kapsamındaki ihracattan pozitif olarak etkilenecek artmaktadır.

DİR ihracatın Türkiye'nin toplam ithalatını nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ihracatın Türkiye'de toplam ithalatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR kapsamında gerçekleşen ihracatın Türkiye'de sadece ihracatı değil aynı zamanda toplam ithalatı da pozitif olarak etkilemektedir. Bu etkinin DİR ihracatın Türkiye büyümesini pozitif olarak etkilemesi ve Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerinden ithalatı arttırıcı etki yaptığını söyleyebiliriz.

DİR ithalatın Türkiye'nin ekonomik büyümesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Bu sonuç, DİR ithalatın Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. DİR, sağlamış olduğu avantajlar ile imalatçı ihracat firmalarının atıl kapasitelerini de harekete geçirmekte, ara ve yatırım mallarının işlenmesini ve ihracatını sağlayıcı etkisi ile Türkiye ekonomisinin büyümesine pozitif bir etki ortaya koymaktadır.

DİR ithalatın Türkiye'nin toplam ihracatını nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın Türkiye'de toplam ihracatı istatistiksel açıdan

anlamli bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR ihracatın toplam ihracatın en büyük alt kümesi ve tetikleyici unsurlarından biri olduğunu veri analizinde ortaya koymuştuk. DİR ithalatta DİR ihracatı harekete geçiren bir etkiye sahip olduğu için DİR kapsamında yapılan ithalat doğrudan DKO uygulaması ile DİR ihracata dönüşmekte ve bu da genel ihracat üzerinde pozitif bir etki ortaya çıkarmaktadır.

DİR ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatını nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın Türkiye'de toplam ithalatı istatistiksel açıdan anlamli bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR ithalat toplam ithalatın bir alt kümesi olarak doğrudan ithalata pozitif bir katkı ve etki ortaya koymaktadır. Bu doğrudan etkinin yanında DİR ithalatın büyümeye ve ihracata olan etkisi üzerinden ithalatı arttıran bir etki ortaya koyabilmektedir.

DİR ithalatın Türkiye'nin dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın Türkiye'de dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan ve negatif olarak anlamli bir şekilde yordadığı görülmüştür. Dış ticaret dengesini en kısa olarak ihracat tutarından ithalat tutarının çıkarılması olarak düşündüğümüzde DİR ithalat gibi ithalatı arttıran her unsur ile dış ticaret arasında negatif bir kuvvetli bir korelasyonun varlığından bahsedebiliriz.

DİR ihracatın Türkiye'nin dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ihracatın Türkiye'de dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan ve negatif olarak anlamli bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR ihracat arttıkça Türkiye'nin dış ticaret dengesi azalmıştır. DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesine pozitif etki yaparak Türkiye ekonomisinde 23 yılda yaklaşık 500 milyar usd'lik DİR dış ticaret fazlası oluşturmuştur. Buna rağmen DİR dış ticaret dengesinin dış ticaret dengesi ile olan negatif korelasyonu DİR ihracatın Türkiye ekonomisine olan büyüme etkisinin Türkiye'deki ithalatı daha çok arttırması ile açıklanabilir. İthalat Türkiye'deki büyümeden ve ihracat artışından doğrudan etkilenecek daha çok artmakta ve DİR dış ticaret dengesindeki pozitif etki ve değere rağmen ithalatın değer olarak daha fazla artması ile dış ticaretteki denge DİR dış ticaret dengesi ile negatif bir ilişkiye dönüşmektedir.

DİR dış ticaret dengesinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde aracılık rolünü ortaya koymak için yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda DİR dış ticaret dengesinin ekonomik büyüme üzerinde tam aracılık etkisine sahip olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile DİR dış ticaret dengesi tam aracı rolü ile dış ticaret dengesini tetikleyerek Türkiye'nin büyümesine etki etmemektedir. Başka bir ifade ile 23 yılda yaratılan ciddi katma değere rağmen bu katma değer dış ticaretteki açığı kapatmaya ve bunun üzerinden ekonomiye istatistiksel anlamda bir katkı ortaya koyulmadığını görmekteyiz. Bu Türkiye'de ithalatın ve dış ticaret açığının DİR'in istatistiksel katkısından çok daha hızlı ve fazla olacak şekilde arttığını ortaya koymaktadır. Korelasyon değerlerini incelediğimizde bunu GSYİH ile dış ticaret dengesi arasındaki negatif ilişkide de görebilmekteyiz. Türkiye ekonomisinde GSYİH arttıkça dış ticaret dengesindeki açığın büyüdüğünü görebilmekteyiz. Türkiye'de DİR ihracat, DİR ihracat dengesi ve ihracat Türkiye ekonomisiyle birlikte büyümeye devam ederken Türkiye ithalatı ve buna bağlı olarak dış ticaret açığı daha hızlı ve benzer bir trendde artmaya devam etmektedir.

DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH üzerindeki etkisinin toplam ihracata bağlılığını sorgulayan aşamalı regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın GSYİH üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. DİR ihracatın da devreye girmesiyle birlikte DİR ithalatın etkisi ortadan kalkmıştır. Doğal olarak ithalat, ihracat nedeniyle yapılmıştır. Daha sonra genel ihracatın devreye girmesiyle birlikte DİR ihracatın etkisi ortadan kalkmıştır. DİR ihracat aslında genel ihracatın bir lokomotifidir. Bu çerçevede DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH'yi etkilemesini toplam ihracata olan etkileri üzerinden gerçekleştirdiğini ifade edebiliriz.

DİR kapsamında yapılan çalışmalarda genel anlamda sadece ihracata ya da ithalata olan etkileri analiz edilmiş olup bu çalışmada literatürde yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak hem DİR ithalatın hem DİR ihracatın hem de DİR dış ticaret dengesinin tüm Türkiye dış ticaretine ve Türkiye ekonomisinin büyümesi olan etkisi geniş ve tüm boyutları ile ele

alınmıştır. Bu çerçevede çalışmanın literatürdeki bu eksikliği doldurma noktasında katkı yapması beklenebilir.

KAYNAKLAR

- Alkhateeb, T. T. Y., Mahmood, H., & Sultan, Z. A. (2016). The Relationship between Exports and Economic Growth in Saudi Arabia. *Asian Social Science*,12(4), 117.
- Aslan, N. ve Yörük, D. (2008). "Teoride ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(2): 33-69.
- Awokuse, T. O. (2007). "Casualty between Exports, Imports, and Economic Growth: Evidence From Transition Economies." *Economics Letters*: 94
- Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bouet, A. ve Laborde, D. (2017). *US Trade Wars with Emerging Countries in the 21st Century: Make America and Its Partners Lose Again*, IFPRI Discussion Paper, No: 01669, Washington, DC.
- Bustillo, R., Rodríguez, C. The influence of trade union bargaining power on EU processing trade. *Journal of Post Keynesian Economics*,33(4), 2011, s.621-644.
- Can, Abdullah, (2014) "SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi", Pegem Akademi, 3.Baskı, Ekim 2014, Ankara
- Conybeare, J. A. (1987). *Trade Wars: The Theory and Practice of International Commercial Rivalry*, Columbia University Press, New York.
- Coughlin, C. C.. ve Cartwright, P.A. An Examination of State Foreign Export Promotion and Manufacturing Exports. *Journal of Regional Science*. Nr.27: 1987, s.439-449.
- Çukur, C. (2004), *Türkiye’de Dâhilde İşleme Rejiminin İşleyişi, Uygulamada Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri İle Rejimin Avrupa Birliği’ndeki Uygulaması: İrlanda Örneği*. Uzmanlık Yeterlik Tezi. Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.
- Dar, A. ve Amirkhalkhali, S. (2003). On the Impact of Trade Openness on Growth: Further Evidence from OECD Countries. *The Journal of Applied Economics*, 35 (2), 1761-1766
- Dış Ticaret Derneği, (1985) "Çeşitli ülkelerde İhracatı Teşvik Tedbirleri", İstanbul, 1985, s.2.
- Duran, Mustafa, (1998) " Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)," Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonoamik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 19, Aralık, Ankara, 1998.
- Edward, S. (1993) *Openness Trade Liberalization and Growth in Developing Countries*. *Journal Of Economic Literature*. 31, 1993, pp. 1358-1396.
- Egeli, H. A., (2001) "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi", *Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, s. 154.
- Egger, H. ve Egger, P. H. (2005). The Determinants of EU Processing Trade. *The World Economy*, 28(2), 147-168
- Eryüzlü, H. Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Açık Üzerindeki Etkileri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 2013, s.59-69.
- Eser, Emre (2011a) *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*, DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Nisan 2011, Ankara.
- Eser, Emre, (2011b) "Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler", T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, s.54-68.
- Hazine Müsteşarlığı (2003) "Türk Sanayinin Gelişimi ve Teşvikler", *Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı*, Ankara.
- Husted, S. ve M. Melvin, "International Economics", Harper Collins College Publishers, New York, 1993, s. 63.
- İncekara, A. (1995). *Türkiye’de Teşvik Sistemi*, İTO Yayınları, İstanbul. Yayın No:1995-10, 1995.
- Kazgan Gülten., (1985) "Ekonomide Dışa Açık Büyüme", *Altın Kitaplar Matbaası*, İstanbul, 1985, s.32-8.

- Kocaefe Cebeci, A., Yılmaz, M. Dahilde İşleme Rejimi Ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2), 2013, s.205-224.
- Li, Y.; Chen, Z. and San C. (2010). "Research on the Relationship between Foreign Trade and the GDP Growth of East of China: Empirical Analysis Based on the Panel Causality", *Modern Economy*, 1: 18-124.
- Ohashi, H. (2004). Learning by Doing, Export Subsidies, and Industry Growth: Japanese Steel in The 1950s and 1960s, *Journal of International Economics*, 66 (2005), pp. 297-323.
- Pugel, Thomas (2016) "International Economics", 16. Baskı, McGraw-Hill Education
- Ricardo, David, (1996), "The Principles of Political Economy and Taxation", Prometheus Books, 1996.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., Yalçın, C., Hamsici, T. Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği, No: 10/02, 2010, s.1-142.
- Serin, N. (1981), Dış Ticaret ve Kalkınma, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat: Teori Pratik ve Uygulama, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Smith, A., 1776, "Milletlerin Zenginliği", Cilt II, Millî Eğitim Basımevi, Çeviren: Haldun Derin, İstanbul, 1948, s. 272.
- Takım, A., Ersungur, M.Ş. Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2), 2010.
- 4458 sayılı Gümrük Kanunu, Gümrük Yönetmeliği Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği

İnternet Kaynaklar

- Erim, Gizem (2018), Değişen Aktörlerle Bir Varoluş Mücadelesi: Ticaret Savaşları; <http://www.kto.org.tr/d/file/degisen-aktorlerle-bir-varolus-mucadelesi-ticaret-savaslari.pdf>; Konya, Temmuz 2018.
- Gaib, 2017, <https://www.gaib.org.tr/icerik/d/DIR-HIR.ppt>
- Jung, W., & Marshall, P. (1985). Exports, Growth and Causality in Developing Countries. *Journal of Development Economics*, 18, 1-12. [http://dx.doi.org/10.1016/0304-3878\(85\)90002-1](http://dx.doi.org/10.1016/0304-3878(85)90002-1).
- Kalaycıoğlu, Sema (2017), https://tasam.org/tr-TR/Icerik/45086/korumaciligin_cirkin_yuzu_ticaret_savaslari; (22 Mayıs 2017; 22 Eylül 2019).
- Ticaret Bakanlığı, 2017; www.ticaret.gov.tr ve <http://www.ctso.org.tr/files/D%C4%B0R%26H%C4%B0R%20Sunum-%20Ekim%202016.pptx>
- TUİK, 2018; TUİK Bilgi Dağıtım ve İletişim Daire Başkanlığı'nın 27964695-622.03-E.7065 sayılı, Dış Ticaret İstatistikleri konulu talebe ilişkin paylaştığı excel tablosu içindeki veriler.
- TUİK, 2019; <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, alındığı tarih: 01.02.2019.
- UTİKAD, (2013) "Küresel Ekonominin Yeni Korkusu Korumacılık", UTİKAD, 8 Ekim 2013, <http://www.utikad.org.tr/haberler/?id=11626>, alındığı tarih: 10 Ekim 2017.
- WTO OMC, 2016, "Report on G20 Trade Measures", https://www.wto.org/english/news_e/news16_e/g20_wto_report_june16_e.pdf, alındığı tarih: 30 Eylül 2017.
- WTO; 2017; https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/wto_imf_report_07042017.pdf, 2017. alındığı tarih: 12.02.1980.